

Muchaylo Yanchuk

**«TRUDY KIEVSKOJ DUHOVNOJ AKADEMII»
ABOUT PRIMARY PUBLIC SCHOOLS IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY**

Publications about primary (parish) schools that were posted in Kyiv Academy scientific journal have been analyzed in the article. It was noted that the journal included publication of materials on the history and status of education, but interest to public schools was not regular. The leading items of the analyzed publications were the following: the role of the clergy in the spread of education, meaning of primary school for religious education, the need of charitable support of public schools with books and funds, schools' place in the lives of people, creating of legal framework for primary schools functioning and its state regulation.

Key words: public schools, parish schools, primary education, Kyiv Academy, «Trudy Kievskoj Duhovnoj Akademii».

УДК 94(477):054.72

Андрій Магурчак

**УКРАЇНСЬКЕ ЕМІГРАЦІЙНЕ ЖИТТЯ ВІДНЯ В ЛИСТУВАННЯХ
АНДРІЯ ЖУКА І ОЛЕКСАНДРА КАНДИБИ**

У статті висвітлюється окремий період еміграційної діяльності українського громадського політичного діяча, кооператора Андрія Жука. Вперше в науковий обіг вводяться документи з архівосховищ. Епістолярій А. Жука тематично відображає внутрішнє життя віденського «Союзу українських журналістів і письменників» та міжособистісні відносини. Висвітлюються пропозиції А. Жука щодо вирішення нагальних проблем, які хвилювали українське емігрантське середовище, яке входило до складу «Союзу українських журналістів і письменників».

Ключові слова: Андрій Жук, Олександр Кандиба, Відень, листування, українська еміграція.

Яскравим представником української громади Відня в 1920-х рр. ХХ ст. виступав Андрій Жук (1880–1968 рр.) – український політичний діяч, кооператор, публіцист. Проживаючи у Відні, Андрій Жук через відсутність коштів не зміг подорожувати до інших європейських столиць, де знаходились осередки української еміграції. Тому єдиним засобом спілкування в тодішніх умовах було листування. Серед багато численного епістолярію А. Жука можна виділити його листи до О. Кандиби (Олесень) (1878–1944 рр.) – українського письменника, поета, драматурга, представника символізму. З О. Кандибою у А. Жука склались товариські відносини, саме з ним він ділився своїми роздумами і пропозиціями щодо тодішнього емігрантського життя. Листування зберігається у фонді № 114 у відділі рукописів і текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка. В історіографічному плані ця проблематика не досліджувалася, оскільки був обмежений доступ до фонду О. Кандиби до недавнього часу.

А. Жук брав активну участь в організаційних заходах проведення святкувань з нагоди літературного ювілею О. Кандиби у Відні в 1922 р. Свої думки щодо відбутого святкового заходу А. Жук висловив у листі до ювіляра: «Випала вона дуже гарно, скромно, але культурно і змістовно. Нікого з персонажів з «Перезви» на вечірці не було, натомість всі поважні люди з Галичан і взагалі галичани, які мабуть мають більше чуття до культурних справ як Базяки і Залізники» [2, арк. 4]. Нарікав, що основні заходи із проведення святкувань довелось робити йому самому: «Цілий тягар дотеперішньої роботи й улаштування вечірки виніс на собі й дуже радий був би, як би на дужче хто не будь інший мене замінив, або принаймні хтось допомагав» [2, арк. 4]. Повідомляв про те, що завдяки пану Гриневецькому вдалось опублікувати листівку з фотографією поета та поезією «Стогнуть брати наші». При цьому дорікав тим особам, які відмовились допомогти у публікації праць до дня ювілею поета: «високооброзовані і високомудрі видавці та письменники проголосили тебе зрадником народу і пропащою людиною ... а ті пани є з Тобою на ти є твої товариші...» [1, арк. 1]. Ділився враженнями від прочитаного вірша Грицяя: «який він гарний по замислу, по ідеї і який незграбний просто не міг... по формі, по виконанню!» [3, арк. 7].

Будучи членом «Союзу українських письменників і журналістів» (далі – СУЖіП) у Відні фактично опікувався справами цієї організації. При цьому висловлював невдоволення роботою деяких членів СУЖіП називаючи їх «конституційними фігурами». Водночас для координування діяльності даної організації закликав їх членів приїхати до Відня: «А все тому, бо показується, що Голова в Берліні є, а плечі у Відні так би й не було. І є, і нема. І коли голова без плечей вже щось

варта сама по собі, то всі ми – і фарасеї, і книжники, і садукеї – нічо не варто, бо плечі голови є нашим спільним плечами, а сих плечей нема» [5, арк. 1].

Для інформування української громади Північної Америки про українське емігрантське життя в Європі і подій на етнічних українських землях А. Жук пропонував О. Кандибі писати до українських американських часописів з тим, «... щоб монополізувати постачання вістей про українське життя на еміграції і в краю» [4, арк. 1]. Втіленням цієї ідеї вважав за можливим у випадку залучивши українських журналістів з різних країн Європи. До того ж пропонував організувати продажу книг на еміграції: «Отже мій план є дуже простий, не вимагає він ані вкладу грошей, ані важких клопотів, вимагає тільки людини, яка сим ділом хотіла б зайнятись, в надії, що вложена праця пізніше буде винагороджена самим інтересом» [4, арк. 1]. Також А. Жук обговорював питання звернення до українських організацій в Америці у справі збирання пожертв для письменників. Зокрема просив О. Олеса надіслати відозву до українських організацій в Трентоні і Вінніпезі і американських часописів про збирання пожертви для українських письменників і журналістів – емігрантів. До відозви просив залучити список членів і звіт діяльності СУЖіП, щоб «там люди переконались, що організація наша не є фіктивна» [10, арк.1].

Неодноразово повідомляв про неможливість отримання коштів для матеріального підтримання О. Олеса: «Кругом таке безденежя, що ти поняття не маєш. Я наприклад, як не дістану стипендії в Празі (вислав недавно подання, за порадою одного з бувших членів Комітету) – то прийдеться випродувати речі» [6, арк. 1].

У частині листів до О. Кандибі А. Жук висвітлює емігрантське середовище Відня, організацією зборів і свят, а також роздуми щодо написання гімну України. Своє буденне емігрантське життя А. Жук описував так: «Майже кожного тижня, крім численних засідань маю, якийсь важкий бойовий день, який мушу винести на своїх плечах. Оце на силу впорався з святом державності, як на носі вже загальні збори журналістів. Хотів в межі часі поїхати до Ліпінського якому вже десять разів обіцяв приїхати, маю до нього важні справи, але крім часу нема ще й грошей навіть на таку маленьку подорож» [3, арк. 1]. Зазначав про опозицію щодо діяльності СУЖіП серед частини українських емігрантів Відня: «На базаківсько-залізничківських святочних зборах людей було так само мало, як і на зборах Союзу і то в значній части ті люди, які були на Союзі, що з цікавості пішли пізніше туди. Там публіка дуже на мене зла хоч я нічого їм не винен» [3, арк. 1]. Ділився враженнями щодо річниці святкування проголошення Четвертого Універсалу УЦР у Відні: «свято пройшло скромно, дуже змістовно, але прилично» [3, арк. 1]. Повідомляв про обмін думками з Ю. Сірим щодо обрання голови СУЖіП. При цьому наголошував, що серед членів СУЖіП виникла опозиція: «Знаю, що вони певні свого успіху і хочать бути супроти нас, спеціально супроти мене, дуже ображеними. А я є самотній, ніхто мені активно не допоможе поставити на своїм. Прийдеться самому ходити до людей, самому агітувати і проче» [3, арк. 1]. Пропонував О. Кандибі очолити СУЖіП і поділився складом управи організації. При цьому наголошував: «З тобою або виграємо кампанію або її цілком програємо» [3, арк. 1].

Серед частини українських письменників і поетів обговорювалась ідея написання гімну для майбутньої суверенної Української держави. Про це О. Кандиба повідомляв А. Жука. Свою думку з цього питання А. Жук висловлював так: «Я не знаю, хто винен, що ми не маємо доброго гімну, хоч заслуговували б його мати, – своєю минувиною, числом народу, простором нашої території, послідовною боротьбою здається даємо багато матеріалу щоб в кільканадцяти строфах виложити суть нашого національного буття, оправдання на життя» [3, арк. 3]. Про те, зазначав, що написання гімну буде актуальним коли буде утворена українська державність. Не заперечував, щоб О. Кандиба написав гімн. Натомість запропонував свій текст українського гімну:

«Ми потомки славних предків.

Україна – стара Русь. Наш край сягає від Карпат по Кавказ.

Київ – се наша святиня і столиця.

Чорне море – є козаче.

Степи наші вкриті могилами борців за нашу волю й щастя.

Ми їх нікому не віддамо, за них самі помремо.

Працею зробимо наш край багатим.

Будемо в нім панувати вовіки.

Найкращих з поміж нас слухати і почитати.

З сусідами в згоді жити...» [3, арк. 3].

Обговорюючи насушливі питання діяльності СУЖіП акцентував увагу О. Кандибу, на отримання джерел фінансування організації: «щодо програми діяльності та важко її укладати – не знаючи чи будемо мати, які матеріальні ресурси на її виконання» [3, арк. 5]. Пропонував О. Кандибі рекомендувати М. Кушніру поїхати до Праги для отримання коштів для СУЖіП: «Коли він зуміє розвіяти упередження проти Союзу і ті свіжі сплетені про нього, які хтось поширив в Празі, взагалі

коли на місті зорієнтується в ситуації, а вона буде для нас корисною, то може й без нас справа залагодиться» [7, арк. 3]. Водночас А. Жук сумнівався із запропонованого вище плану і рекомендував О. Кандибі самому поїхати до Праги: «Чомусь мені здається, що коли Олесь особисто не поїде до Праги, то нічого з наших заходів і надій не вийде» [7, арк. 3]. На переконання А. Жука О. Кандибу більше знають в Празі і тому міг би отримати фінансові кошти для СУЖіП. Також А. Жук підкреслював, що немало важливу роль відіграє довіра певних людей в Празі до СУЖіП: «Коротко скажу, що суть справи полягає в тім, чи мають в Празі довір'я до осіб, які стоять тепер на чолі Союзу? Як можуть то дадуть гроші, не мають – не дадуть. Так що розв'язок справи лежить не в Управі, а в Олесові» [7, арк. 4].

Щодо програми СУЖіП А. Жук зазначав: «програма наша мусить бути, на мій погляд, скромна і реальна здійснена. Перше, що треба зробити і що ми можемо зробити – се провести добру внутрішню організацію, об'єднати коло Союзу всю пишучу братію, організувати в інших містах групи і зробити Союз і його групи центральними культурного товариського життя, через улаштування відчитів, дискусій, свят і т. д.» [3, арк. 5].

В наступних листах розповідав про роботу управи СУЖіП і матеріальні труднощі. «За попередню грошову господарку Союз має дуже злу репутацію – мусимо її трохи поправити без інтернованої праці в організації і ощадністю. Я поставлю справу так, щоб Управа порушила винести се подання і провести цілу операцію» [7, арк. 1]. Закликав О. Кандибу переїхати з Берліну до Праги, оскільки в останній більше роботи серед української громадськості. Водночас у А. Жука були сумніви щодо існування СУЖіП: «Огортає мене тривога, що наша Управа скоро розлізиться. Уже тепер вони дуже важко збираються – одні повиїжджали, другі мало цікавляться справами. До всього того «опозиція» якісь протести поробила чи робить здається до американських часопесей написали про попередню господарку в Союзі» [7, арк. 2]. При цьому неодноразово наголошував про важкі умови роботи в СУЖіП і відсутності підтримки в роботі серед інших його членів. «Взагалі я набрався різних обов'язків понад мої сили і нічого не можу на час зробити, – писав А. Жук. – В Союзі мушу все сам за всіх робити, тож не дивуйтесь, що так все поволі йде. Звіту ніяк не можу скінчити се не така легка справа, як мені видавалось» [7, арк. 5]. Ділився своїми думками щодо його роботи в СУЖіП: «З ідеологічних і товариських мотивів взявся перевести до життя завмерлу організацію, ... її репутацію і репутацію тих людей, які її перед тим вели, постаратись удержати її в руках людей, які на мій погляд заслуговують нею радити й озброїв, через се проти себе майже всіх Наддніпрянців; не будучи зовсім причетним до справ Союзу в минувшині, служу тепер мішеною для всіх, хто на Союз хоче щось... сказати, а як прийдеться до чогось – певно буду полишений сам боронитися і за себе і за тих ...» [7, арк. 3]. У черговому листі до О. Кандиби А. Жук заперечував закиди М. Кушніра у бездіяльності управи СУЖіП наголошуючи на тому, що відсутня значна частина членів організації у Відні, а серед тих, що беруть участь в засіданнях «не можуть віддати їй багато часу, коли всі ми тут є біди, жебраки без гроша за душою, а попередня Управа маючи колосальні на ті часи гроші, нічого для нової Управи не лишила в Касі...» [7, арк. 3].

У листі від 4 квітня 1928 р. А. Жук висловлював свої міркування з приводу видання творів О. Кандиби в еміграції. Зокрема, вважав недоцільним розпочинати видавничі проекти: «Я не радив би Тобі видавати у власному заряді на еміграції, дальших томів Твоїх творів, бо це, крім деякого морального задоволення, не принесе Тобі нічого позитивного. Видавати книжки на еміграції це значить вкладати в справу час, гроші, енергію – без всякого матеріального ефекту...» [12, арк. 1]. Натомість рекомендував видавати свої твори в Львові, незважаючи на те, що «можливостей для цього у Львові існує менше, як у Києві чи Харкові (беручи справу теоретично) і під оглядом матеріальним на Західній Україні справа представляється менше корисною, як на Великій Україні, але деякі можливості є і їх треба використовувати» [12, арк. 1]. У випадку неможливості реалізації видавничих проектів пропонував коли «перспективи на ширшу і поважнішу видавничу діяльність Союзу існують то я так само порадив би Тобі видавати свої нові книжки творів у Празі, під фірмою Союзу бо для тебе особисто вигідніше, щоб твої твори видавались в краю і щоб цим займалась якесь комерційне видавництво» [12, арк. 1]. Натомість запропонував у Празі під егідою СУЖіП видавати неперіодичний літературно-публіцистичний збірник в якому окрім поезій і прози була би присутня літературна критика, бібліографія та статті на актуальні політичні теми, а також мемуари. На велике переконання А. Жука такий збірник мав би успіх як на еміграції так і на Україні. При цьому А. Жук ознайомлювався із творами О. Олесь і просив надсилати нові.

Питання переїзду СУЖіП неодноразово обговорювалась у листах А. Жука. Зокрема він допускав можливість переїзду СУЖіП до Праги. Обговорюючи питання створення груп СУЖіП в Празі А. Жук в листі від 8 червня 1923 р. наголошував, якщо буде ставати чим більше прихильників СУЖіП «та коли будуть виглядати, що на пражському ґрунті Союз може завоювати собі якусь позицію, то може згодитись на періщення й головного осідку до Праги, а у Відні лишилась група Союзу» [13, арк.1]. Крім того, він надіслав так званий «Правильник для групи українських

журналістів і письменників в Празі», який включав 12 параграфів і регламентував відносини між Управою СУЖіП і групою. Закликав О. Кандибу скликати Установчі збори і включити нових членів, які проживають у Празі до організації. Також пропонував у випадку переїзду прийнятий запропонований А. Жуком статут і перекласти його на чеську мову і зареєструвати у чеській поліції і «взагалі оперуйте тим статутом при всяких поданнях, а самі можете виступати як провізирично Управою перед чехами» [8, арк. 1]. Про свій переїзд зазначав так: «Чи зможу я коли не будуть вибратись до Праги не знаю. Я, що називається, ледве дихаю і є цілковито без радий» [8, арк. 1]. Уже через декілька днів допустив можливість переїзду до Праги у випадку, коли сім'я буде матеріально забезпечена. Натомість запитував про плани О.Олеся, а особливо щодо фінансових операцій. Ділився думкою про заснування літературних видань: «найбільш раціональною формою допомоги пишучій братії було б заснування під фірмою Союзу якогось безпартійного, аполітичного видавництва, наприклад неперіодичних літературних альманахів і періодичного історичного журналу» [8, арк. 2]. В листі датованого 27 січнем 1924 р. А. Жук ще раз нагадував, щоб обрати нову управу СУЖіП при цьому «щоби не вийшло ніяких внутрішніх компліяцій серед тої групи членів Управи, яка перебуває у Празі і по загальних зборах обняти урядування, і щоби взагалі не дати нікому приводу для яких не будь небажаних розмов» [8, арк. 2].

Обговорюючи питання переїзду СУЖіП до Праги, А. Жук не виключав можливість передачі книг із власної бібліотеки на баланс організації при умові, якщо буде належне місце для зберігання і СУЖіП за власний кошт перевезе їх з Відня. «З огляду на те, що Прага є осідком двох вищих українських шкіл і місцем перебування значного числа української академічної молодіжї і української інтелігенції взагалі, яка відчуває великий брак української книжки для студій і лектури; далі з огляду на те, що Прага стала культурним центром цілого слов'янства і українська бібліотека потрібна там не тільки для українців. Я пропоную Союзові заложити в Празі велику загальну доступну українську бібліотеку, а як її основу прийняти від мене в дар дублети з моєї бібліотеки з Відня яких набереться до 2000» – наголошував А. Жук [8, арк. 3]. Також А. Жук надслав невеликий перелік книг і видань Союзу визволення України (далі – СВУ) і при цьому зазначав що, багато є на складі «серед них є хоч малоцінні, але дуже рідкі речі, яких не було, нема і не буде в продажі і сю колекцію може забрати чеський університет за 500 крон. Другу таку колекцію книг підібрав і вишлю Сірому, може він продасть Громадському Комітетові, а як не знайдеться купець, то будуть першою партією книг для бібліотеки СУЖіП» [9, арк.1]. Через короткий час А. Жук надслав О. Кандибі доопрацьований список видань СВУ, щоб Ю. Сірий продав громадському комітетові у Празі за ті самі 500 крон. Серед нового переліку книг і видань були 13 нових позицій. Загалом комплект включав 108 книг. Найбільше цінував А. Жук серед того комплекту «Вісник СВУ». При цьому він, ще раз наголосив, що «сі колекції представляють велику рідкість і Ви легко їх можете, як захочете продати в Празі тим чи іншим інституціям, тим більше, що я ставлю дуже помірковану ціну» [9, арк.2]. В продовження цієї тематики А. Жук у листі від 27 березня 1924 р. повідомляв О. Олеся, що вислав 4 «п'ятикілові пакунки» книг до бібліотеки чеського університету у Празі на руки доктора Благи і рахунок і «додав ще коло сотки нових книжок, разом на суму 1300 крон» [9, арк.5].

Вважав безперспективною справою стягнення боргів з членів СУЖіП, які перебували за межами Відня. Водночас відкидав свої фінансові претензії до СУЖіП: «як не оголошую таких претензій до цілого ряду інших громадських організацій для яких даю масу дарової праці; так само пов'язаної з видатками з власної кишені, як би не моє незвичайно тяжке матеріальне положення, яке кидає мене просто в розпуку» [8, арк. 2].

У справі комплектації управи СУЖіП закликав залучати осіб із соціал-демократичного табору. Як приклад пропонував персону Д. Дорошенка. Щодо структури нової управи СУЖіП наголошував: «Мусимо дотримуватися абсолютної безпартійності, сим поб'ємо всякі конкурентні заходи. Як сконсолідується група однодушних людей і пуститься в Празі наша машина в рух, тоді можна буде запропонувати тим панам, що сотворили конкурентів журналістську організацію вступили до нашого союзу» [8, арк. 4]. Щоб уникати конкуренції і ворожості як варіант радив О. Кандибі запропонувати празькій журналістській організації вступити в СУЖіП. При цьому надаючи одне місце в управі СУЖіП «але умові – ніякої політики в Союз не вносити, тільки при таким умові він стане загальнонаціональним об'єднанням українських культурних сил і як такий зможе відіграти поважну роль і в стороні професійних інтересів своїх членів, і в культурному життю народу взагалі» [8, арк. 7].

Недоліком СУЖіП А. Жук вважав те, що серед його членів відсутні такі персони, як В. Винниченко, М. Грушевський «ані цілого ряду інших помітних робітників пера, натомість є кілька осіб, про яких можна сказати, що й пера того вони в руках не держали» [8, арк. 6]. Був переконаний, що потрібно включати поважних людей без огляду на їх політичні переконання, оскільки це підніме престиж організації, а це в свою чергу призведе до розвитку українського

письменницького руху. «...був би дуже радий, як би до Союзу вступив і Винниченко і Грушевський, і Шаповал, і Мазепа і т. д. аби тільки всі ті одиниці й групи не старалися зробити Союз знярядям своєї гурткової чи партійної політики», – наголошував А. Жук [8, арк. 6]. Як варіант пропонував видавати твори українських класиків. В наступних листах повідомляв про те, що Загальні збори СУЖіП у Відні вирішили перенести осідок організації до Праги. Просив скликати нові загальні збори і одразу приступити до праці «хоч би в формі літературних сходин і рефератів – найлегша робота, яку можете і без грошей зробити» [10, арк. 2]. Щодо своєї кандидатури в СУЖіП просив за бажання вибрати на заступника голови організації. Обмінюючись думками, щодо існування аналогічної організації в Празі, яку підтримував громадський комітет, А. Жук вважав небажаним існування двох організацій в Празі. Нарікав на Ю. Сірого, що той не виконував своїх обіцянок. А. Жук у листі від 29 квітня 1927 р. до О. Кандиби ображався на те, що «Сірий показався не солідним крамарем і я загрозив був йому відповідними консеквенціями, коли він на певний термін не зробить нічого для виконання своїх зобов'язань» [11, арк.1].

Отже, аналіз листування А. Жука до О. Кандиби дає можливість відчутти атмосферу емігрантського життя у Відні. Також ілюструє про активну роботу А. Жука в СУЖіП і вироблення різного роду пропозицій щодо покращення роботи організації і підготовки видавничих проектів.

Список використаних джерел

1. Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури НАН України (далі ВР – ІЛ НАН України) ф.114, од. зб. 885. 2. ВР ІЛ НАН України, ф.114, од. зб. 886. 3. Там само, од. зб. 887. 4. Там само, од. зб. 888. 5. Там само, од. зб. 889. 6. Там само, од. зб. 890. 7. Там само, од. зб. 891. 8. Там само, од. зб. 893. 9. Там само, од. зб. 894. 10. Там само, од. зб. 895. 11. Там само, од. зб. 896. 12. Там само, од. зб. 897. 13. Там само, од. зб. 2807.

Андрей Магурчак

УКРАИНСКАЯ ЭМИГРАЦИОННАЯ ЖИЗНЬ ВЕНЫ В ПЕРЕПИСКЕ АНДРЕЯ ЖУКА И АЛЕКСАНДРА КАНДЫБЫ

В статье освещается отдельный период эмиграционной деятельности украинского общественного политического деятеля, кооператора Андрея Жука. Впервые в научное обращение вводятся документы из архивов. Письма А. Жука тематически отображают внутреннюю жизнь венского «Союза украинских журналистов и писателей» и межличностные отношения. Освещаются предложения А. Жука относительно решения неотложных проблем, которые волновали украинскую эмигрантскую среду, входившую в состав «Союза украинских журналистов и писателей».

Ключевые слова: Андрей Жук, Александр Кандыба, Вена, переписка, украинская эмиграция.

Andriy Magurchak

THE LIFE OF UKRAINIAN EMIGRATION IN VIENNA THROUGH THE LENSES OF ANDRIY ZHUK'S CORRESPONDENCE WITH OLEKSANDR KANDYBA

The separate period of emigration activities of Ukrainian public and political activist, cooperator Andriy Zhuk is highlighted in the article. Zhuk's correspondence reflects internal life of «The Vienna Union of Ukrainian Journalists and Writers» and interpersonal relations. The article highlights Zhuk's proposals concerning the settlement of urgent issues that disturbed Ukrainian emigration circles in «The Union of Ukrainian Journalists and Writers».

Key words: Andriy Zhuk, Oleksandr Kandyba, Vienna, correspondence, Ukrainian emigration.